

IVAN ZAJC U ČEŠKIM ZEMLJAMA*

MICHAELA FREEMANOVA

*Etnološki institut,
Češka akademija znanosti
Na Florenci 3/1420
CZ-110 00 PRAG 1*

UDK / UDC: 78.071.1 (437.3) ZAJC, I.
DOI: <http://doi.org/10.21857/m8vqrt0wp9>
Pregledni članak / Survey paper
Primljeno / Received: 9. 6. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 9. 2016.

Nacrtak

Na Ivana Zajca gledalo se u češkim zemljama dvojako: smatralo ga se slavenskim skladateljem pod utjecajem talijanske glazbe. Njegovim se djelima divilo i izvodila su se ne samo u velikim centrima (Prag, Privremeno kazalište i Brno) nego i u provincijskim gradovima (Plzeň, Olomouc), ali ih se i kritiziralo, ovisno o kulturnoj i političkoj situaciji određenoga trenutka.

Postojala je razlika u izvedenim djelima i recepciji između razdoblja prije i poslije stvaranja Čehoslovačke Republike 1918. godine.

Ključne riječi: Ivan Zajc, Češka, opere, operete, kazalište, recepcija
Key words: Ivan Zajc, Bohemia, operas, operettas, theatre, reception

Prilikom razmatranja položaja Ivana Zajca te recepcije njegovoga skladateljskog opusa u češkim zemljama čini se da su njegova kraća i opsežnija djela uvijek bila izrazito popularna među širom publikom, dok je mišljenje kritičara variralo u skladu s općom društvenom i političkom situacijom vremena.

* Članak je objavljen na engleskom jeziku: Ivan Zajc in Bohemian Lands, u: Stanislav Tuksar (ur.): *Ivan Zajc (1832-1914). Glazbene migracije i kulturni transferi u srednjoj Europi i šire u 'dugom' 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2016, 289-300. M. Freemanova preminula je 15. lipnja 2017, kada je rad na ovom broju časopisa bio u završnoj fazi.

Izvedbe

Na prijelazu u 20. stoljeće glazbu iz Zajčevih opera i opereta, te osobito njegova zborna djela, izvodila su i istaknuta gradska glazbena društva (kao što su Hlahol u Pragu ili Beseda brněnská u Brnu) te lokalna društva diljem zemlje. Zajčeva su se djela aranžirala,¹ prepisivala² i objavljivala kod domaćih izdavača.³ Članovima čeških pjevačkih društava osobito je bio zanimljiv zbor *U boj!* iz opere *Nikola Šubić Zrinjski*. Taj je zbor objavljen u češkim zbirkama zbornice glazbe *Sokolské sbory* (koja je bila namijenjena članovima domoljubnog gimnastičkog društva Sokol), *Hlahol. Sbirka čtverožpěvů pro mužské hlasy* (Vika. Zbirka za muški četveroglasni zbor) te *Sbory pro mužské hlasy* (Zborovi za muške glasove), a također je bio poznat iz uvezene zbirke *Zbori za štiri moške glasove* koju je uredio Josip Čerin,⁴ dok je glasovirski izvadak u Pragu objavio Konrad Wangler u svojoj zbirci *Slovanské hymny a národní pochody pro piano* (Slavenske himne i nacionalne koračnice za klavir).⁵ Duet i finale iz opere *Nikola Šubić Zrinjski* izvedeni su 6. srpnja 1889. godine na koncertu ženskog pjevačkog društva Ludiše u Jičínu (istočna Češka)⁶ te 29. svibnja 1892. godine na večeri glazbe i poezije u Vysoké Mýto (istočna Češka) gdje su nastupali nastavnici i učenici lokalne srednje škole.⁷ Potpuri *Nikole Šubića Zrinjskog* izveo je tamburaški sastav (ogranak Praškog citraškog kluba) na Velikom hrvatskom koncertu koji je organiziran u korist nacionalnog kulturnog društva Matica hrvatska (Društvo sv. Ćirila i Metoda) 18. travnja 1898. godine⁸ – dakle znatno

¹ Vidi npr. *Luljanka z opery Zrinjský. Zpěv s průvodom piana a flétny (viola ad libitum)* (Luljanka iz opere Zrinjski. Glas uz pratnju glasovira i flaute; viola ad libitum), Ms., Zbirov 1906. Vlasništvo odvjentnika, flautista i violončelista te sakupljača glazbe Jana Pohla (1861-1914), Prag, Narodni muzej – Češki muzej glazbe, XXII F 202; *Zorina poputnica*, aranžman za limeni sastav učitelja, orguljaša, zborovode, *Kapellmeistera*, dirigenta i skladatelja Václava Vlastimila Hausmanna (1850-1903), Brno, Moravski pokrajinski muzej, Odsjek za povijest glazbe, A 09.012.

² Niz rukopisnih primjeraka zbornih djela Ivana Zajca sačuvan je u zbirci važnog praškog orguljaša i nastavnika na Konzervatoriju, Ondřeja Horníka (1864-1917) koja je danas pohranjena u Narodnom muzeju – Češkom muzeju glazbe.

³ Vidi npr.: *Hymna plavců* (Himna mornara) iz operete *Mannschaft an Bord!* koju je objavio istočnočeški učitelj, skladatelj i glazbeni izdavač Roman Nejedlý u svojoj zbirci zborova za muške glasove *Vlastimil*, Prag, Narodni muzej – Češki muzej glazbe, IV F 24; *Fantasie polacca*, op. 152 i *Poutník*, op. 592, u: V. V. Hausmann (ur.): *Slovanská hudba* (zbirka skladbi za glasovir), Brno, Moravski pokrajinski muzej, Odsjek za povijest glazbe, A 26.587.

⁴ Prag, Narodni muzej – Češki muzej glazbe, I F 335 (*Sokolské sbory*, br. 10, Kolín 1893), VII C 16 (*Hlahol*, br. 97, Emanuel Starý, Prag, nedatirano), XIX E 87 (*Sbory pro mužské hlasy*, br. 34, nedatirano); Josip Čerin: *Zbori za štiri moške glasove*, Ljubljana 1897. Josip Čerin (1867-1951) u to je vrijeme radio za Glasbenu Maticu u Ljubljani. Između 1906. i 1918. imenovan je vojnim kapelnikom, a od 1908. je godine premješten u Prag, Prag, Narodni muzej – Češki muzej glazbe, IV D 51.

⁵ Prag, Narodni muzej – Češki muzej glazbe, I B 917.

⁶ *Hudební listy*, VII (10. srpnja 1889) 19, 85.

⁷ *Dalibor. Časopis pro všechny obory umění hudebního*, XIV (4. lipnja 1892) 30. Na ovoj informaciji zahvaljujem Glazbenom odsjeku Gradske knjižnice, Prag.

⁸ *Dalibor. Časopis pro všechny obory umění hudebního*, XX (30. travnja 1898) 20. Na ovoj informaciji zahvaljujem Glazbenom odsjeku Gradske knjižnice, Prag.

prije nego što je cijela opera praiizvedena u Pragu; to se nije dogodilo u Narodnom kazalištu, nego u Gradskom kazalištu Vinohrady 1913. godine (vidi nastavak ovog članka). Koliko je moguće pretpostaviti iz partitura Zajčevih djela sačuvanih u arhivu Narodnog kazališta, upravitelji Narodnog kazališta nikada nisu razmišljali o postavljanju opere *Nikola Šubić Zrinjski* i u Narodnom kazalištu zapravo nikada nije izvedena ni jedna Zajčeva opera niti opereta. Sve partiture njegovih djela koje su u posjedu kazališta izvorno su pripadale prethodniku Narodnog kazališta, Privremenom kazalištu koje je otvoreno 1862. godine, a koje je 1883. godine pripojeno današnjem Narodnom kazalištu. U arhivu Narodnog kazališta pronađene su partiture i libreta djela *Mannschaft an Bord!* (koje je u Privremenom kazalištu izvedeno sedamnaest puta u razdoblju između 30. prosinca 1868. i 18. lipnja 1874.); *Lazzaroni de Naples* (deset izvedbi između 20. travnja 1869. i 20. listopada 1870.); *Nach Mekka* (osam izvedbi između 10. rujna 1869. i 18. ožujka 1871. godine te četiri izvedbe između 23. i 27. prosinca 1878. godine); *Der Raub der Sabinerinnen* (dvanaest izvedbi između 23. svibnja 1870. i 25. svibnja 1871. godine, četiri izvedbe između 27. kolovoza i 6. rujna 1874. godine te šest izvedbi između 11. kolovoza i 25. studenoga 1880. godine); *Die Sonnambule* (izvedena pet puta između 28. travnja 1871. i 28. veljače 1872. godine) i *Die Hexe von Boissy* (šesnaest izvedbi između 28. srpnja 1871. i 15. rujna 1874. godine te tri izvedbe između 3. i 5. rujna 1880. godine).⁹ Osim toga je u Privremenom kazalištu postavljena i opera *Mislav* (ovdje izvedena samo tri puta između 26. prosinca 1871. i 2. siječnja 1872. godine), dok u arhivu Narodnog kazališta nije pronađena niti jedna partitura te opere.¹⁰ Prema podacima iz praškog časopisa *Světozor*, Privremeno je kazalište 1873. godine najavilo i izvedbu Zajčeva djela *Amelia ossia il bandito*. Međutim, čini se da ta ideja, kao i ona o postavljanju *Nikole Šubića Zrinjskog* za koje se zalagao dirigent Adolf Čech, nikada nije nadišla početnu fazu.¹¹ Isto bi se moglo primijeniti i na navodne pripreme za izvedbu *Nikole Šubića Zrinjskog* u Pilsenu (zapadna Češka), koje se spominju u praškim dnevnim novinama *Národní listy* te u glazbenom časopisu *Dalibor* 1896.

⁹ Za praške partiture i libreta Ivana Zajca usp. Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H407 (*Lod' v přístavu*), H432 (*Lazzaroni neapolští*), H425 (*Pouť do Mekky*), H430 (*Únos Sabinek*), H376 (*Náměsíčná*), H426 (*Hadačka z Boissy*). Za kalendar izvedbi Privremenog kazališta usp. Jan SMACZNY: *Daily Repertoire of the Provisional Theatre, Miscellanea Musicologica*, XXXIV (Prag 1994) 9-139; za obavijesti o dnevnom programu Privremenog kazališta usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883* (Privremeno kazalište 1862-1883), sv. I, II, Prag 2006; za detalje o članovima trupe Privremenog kazališta usp. Jitka LUDVOVÁ i drugi: *Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století* (Glazbeno kazalište u českim zemljama. Osobnosti 19. stoljeća), Prag 2006.

¹⁰ Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, 112.

¹¹ Usp. *Světozor*, 7 (1873) 31. O djelovanju Ivana Zajca vezano uz moguću prašku izvedbu opere *Nikola Šubić Zrinjski* usp. Ivan pl. Zajc 1832-1914. *Izabrana djela o 150. obljetnici skladateljeva rođenja*, knjiga IV, sv. 1, *Nikola Šubić Zrinjski*, Glasovirski izvadak Nikole Fallera, priredio Lovro Županović, Zajčeva pisma od 11. prosinca 1877. i 22. lipnja 1878. Za informaciju o ovoj knjizi i njezinome sadržaju zahvalna sam dirigentu Janu Bubáku.

godine. U Pilsenu nije pronađen arhivski materijal koji bi ukazivao na taj događaj. Tijekom kasnog 19. stoljeća češko je kazalište u Pilsenu postavilo samo djela *Mannschaft an Bord* (1871) i *Die Hexe von Boissy* (1885).¹² *Die Hexe von Boissy* također je izvedena u Brnu (premijera 25. prosinca 1886. godine) uz *Der Raub der Sabinerinnen* (premijera 29. rujna 1891. godine). Oba su djela postavljena u Kazalištu u ulici Veveří (Divadlo na Veveří) koje je imalo jednaku važnost za češko stanovništvo u Brnu kao Privremeno kazalište za češko stanovništvo u Pragu. Kazalište je otvoreno u prosincu 1884. godine, dosta je oštećeno tijekom Drugog svjetskog rata u zračnim napadima na Brno 1944. i 1945. godine, zatvoreno je 1952. godine te konačno srušeno 1973. godine. Kazališni je arhiv izgorio tijekom zračnih napada. Drugi detalji o postavljanju Zajčevih opera i opereta u Kazalištu u ulici Veveří nisu poznati, izuzev opere *Nikola Šubić Zrinjski* koja je premijerno izvedena 22. rujna 1918. godine pod ravnanjem Josefa Winklera, uz koreografiju Marie Dobromilove i režiju Karela Komarova. Izgleda da se na ovu izvedbu nisu osvrnule ni lokalne dnevne novine niti specijalizirani časopisi.¹³

Čini se da je opereta *Mannschaft an Bord!* dospjela u Prag preko kazališta Thalia iz Graza odakle je Privremeno kazalište nabavilo *Soufflier-Buch* (primjerak bečkog izdanja libreta iz 1864. godine) u kojemu su zabilježene izvedbe tog djela u Grazu 1864. (29. i 30. svibnja, 10. i 25. lipnja, 18. srpnja, 11. kolovoza, 2. rujna te 3. listopada) i 1865. godine (25. siječnja). Libreto operete *Mannschaft an Bord!* na češki je preveo stanoviti Fr. M. kao *Lod' v přístavu, aneb Veselý [!] plavci!* (Brod u pristaništu ili Veseli mornari!; prevoditelj je mogao biti František Martinec, šaptač Privremenog kazališta). Transfer partiture i libreta u Prag vjerojatno je organizirala Theater Agentur Fr. Kratz (aktivna u Grazu ili Beču?) čiji se pečat pojavljuje i u partituri i u njemačkom libretu.¹⁴ Datum praške premijere (30. prosinca 1868. godine) naveden je u sačuvanoj najavi programa kao i u češkom libretu koji uključuje bilješke redatelja i imena izvođača, uglavnom glumaca, uključujući i najistaknutijeg češkog komičara tog vremena Jindřicha Mošnu. Za koreografiju je bila zadužena

¹² *Národní listy*, 36 (19. rujna 1896); *Dalibor. Časopis pro všechny obory umění hudebního*, XVIII (26. rujna 1896) 38-39. Zahvalna sam Štěpánki Pfliegerovoj iz Gradskog arhiva u Pilsenu za informaciju o repertoaru češkog kazališta u Pilsenu. Također usp.: *100 let českého divadla v Plzni 1865-1965* (Sto godina češkog kazališta u Pilsenu), Pilsen 1965.

¹³ Za premijere Zajčevih opereta u Brnu usp. *Almanach 90 let stálého českého divadla v Brně (1884-1974)*, Brno 1974; *Soupis premiér Národního divadla Brno* na <http://www.ndbrno.cz/online-archiv>. Za informaciju o opernom repertoaru Brna te detaljima o izvedbi *Nikole Šubića Zrinjskog* zahvalna sam Jitki Novákovéj, pročelnici Odsjeka za umjetničku dokumentaciju Narodnog kazališta u Brnu. Josef Winkler (1885-1942) djelovao je kao dirigent opere i zborovođa u Pragu (1919-1933), Olomouci i Brnu (1907-1908, 1909-1911 i 1912-1919); umro je u koncentracijskom logoru Mauthausen. Marie Dobromilová (1892-1972) bila je angažirana kao plesačica baleta u Pragu, Ostravi i Pilsenu; od 1917-1919. bila je profesorica baleta u Divadlo na Veveří u Brnu. Karel Komarov (1870-1928) bio je pjevač angažiran na nekoliko čeških opernih pozornica. Također je podučavao pjevanje; u Brnu je djelovao kao redatelj.

¹⁴ Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H 407 (partitura, dva libreta). Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, 100.

profesorica baleta Marie Hentzová.¹⁵ Djelo *Lazzarone de Naples* izvedeno je u Češkoj kao *Lazzaroni Neapolští*. Skladatelj je naveden kao Jan Zajíc (u to je vrijeme bilo uobičajeno korištenje čeških ekvivalenata stranih imena, a ponekad čak i prezimena), a prevoditelj je bio Jindřich Hanus Böhm. Za potrebe Privremenog kazališta partitura je nanovo uređena, što evidentno dokazuju oznake upisane crnom, plavom i crvenom tintom te olovkom.¹⁶ Slično je prošla i partitura djela *Nach Mekka!* Češki je libreto tog djela *Pout' do Mekky!* (Hodočašće u Meku!) načinio Bedřich Peška. Opereta *Nach Mekka!* nije izvedena samo u Privremenom kazalištu, nego i u Areni na zidinama (Aréna na hradbách), odnosno na drvenoj ljetnoj pozornici Privremenog kazališta (1862-1875). Osim Jindřicha Mošne, zahvaljujući kojemu je *Nach Mekka!* izvedena 23. prosinca 1878. godine, još je jedan poznati češki glumac sudjelovao u produkciji tog djela – František Ferdinand Šamberk.¹⁷ Djelo *Der Raub der Sabinerinnen* skraćeno je za potrebe Privremenog kazališta; dva sveska partiture tog djela sadrže oznake upisane plavom olovkom, a neke su stranice presavijene. Libreto je na češki preveo Emanuel Zünger pod naslovom *Únos Sabinek*. Dva sačuvana primjerka tog prijevoda sadrže bilješke redatelja te niz datuma koji se odnose na izvedbe u Privremenom kazalištu, u Areni na zidinama te također u Novom češkom kazalištu (Nove české divadlo – još jedna drvena ljetna pozornica izgrađena u Pragu 1876., a srušena 1885. godine). U skladu s tadašnjom praksom libreto je upućen na odobrenje cenzora 7. svibnja 1870. godine, a vraćen je 11. svibnja nakon što su sa devet stranica uklonjene neodgovarajuće rečenice (u kojima se na pomalo podrugljiv način govorilo o austrijskim državnim uredima). Izvedbu je režirao jedan od onodobnih najznačajnijih čeških kazališnih redatelja Edmund Chvalovský; koreografkinja je ponovno bila Marie Hentzová, dok je dirigent bio Adolf Čech.¹⁸ Djelo *Die Sonnambule* ponovno je preveo Bedřich Peška, kao *Měsíč-*

¹⁵ Jindřich Mošna (1837-1911) pojavljivao se u dramama i operetama kao i u operama – između ostaloga je nastupio i u ulozi Principála (voditelja cirkuske trupe) u Smetaninoj *Prodanoj nevjesti*. Plesačica Marie Hentzová došla je u Prag iz Braunschweiga; bila je najznačajnija koreografkinja Privremenog kazališta.

¹⁶ Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H 432 (partitura, jedan libreto). Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, 103. Kazališni kritičar, slikar, dramaturg i libretist Jindřich Hanuš Böhm (1836-1916) preveo je niz opernih tekstova na češki.

¹⁷ Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H 425 (partitura, jedan libreto). Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, 104. Bedřich Peška (1820-1904) bio je pjesnik, pisac i prevoditelj. František Ferdinand Šamberk (1838-1804) bio je glumac, redatelj te dramaturg.

¹⁸ Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H 430 (partitura, dva libreta). Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, 108, 121, 141. Pjesnik, dramaturg, prevoditelj i novinar Emanuel František Zünger (1840-1894) također je radio i kao libretist, između ostaloga bio je i autor libreta za operu *Dvě vdovy* (Dvije udovice) Bedřicha Smetane. Edmund Chvalovský (1839-1934) radio je kao redatelj i u Privremenom i u Narodnom kazalištu; također je glumio u dramama i operetama te podučavao povijest kulture u opernoj školi Privremenog kazališta. Dirigent, pjevač i prevoditelj libreta Adolf Čech (1841-1903)

nice Jana Zajíca (kasnije je umjesto Jan napisano Ivan, a slovo ,í' je izbrisano). Djelo je izvedeno samo u Privremenom kazalištu, a njegova je premijera organizirana kao izvedba u korist Emme Maislerove-Sákové (1850-1925), *soubrette* koja je također dobila istu priliku i u djelu *Der Raub der Sabinerinnen*, 27. kolovoza 1874. godine.¹⁹ Autor češke verzije libreta opere *Die Hexe von Boissy* (*Hádačka Boisy-ská, Hádačka z lesíků* [Šumska vještica!]) ponovno je bio Bedřich Peška; primjerci te verzije uključuju nacрте pozornice i dizajna kostima. Opera *Die Hexe von Boissy* izvodila se samo na praškim ljetnim pozornicama, najprije u Areni na zidinama, a kasnije u Novom češkom kazalištu (Nové České divadlo) i Narodnoj areni (Narodni Arena koja je 1846. godine zamijenila Arenu na zidinama; ona je konačno srušena 1881. godine). Za produkciju je bio zaslužan jedan od najinovativnijih čeških kazališnih redatelja s kraja 19. stoljeća František Karel Kolár, koreografiju su osmislile Marie Hentzová i Karoline Höflichová, a izvedbom je ravnao Adolf Čech za čiji je probitak opera izvedena 28. srpnja 1871. godine. U ovoj se produkciji pojavio niz izvršnih čeških glumaca i pjevača – uz Jindřicha Mošnu i Edmunda Chvalovskog također su sudjelovali i popularni glumci Josef Frankovský (1840-1901) i Jakub Seifert (1846-1919) te tenor i operni redatelj Adolf Krössing (1848-1933).²⁰

Recepcija

Čini se da su se od svih izvedbi Zajčevih opera i opereta u praškom Privremenom kazalištu specijalizirani časopisi osvrnuli samo na dvije: *Die Hexe von Boissy* iz 1871. godine te *Mislav* iz 1872. godine. Razlog tomu nije taj što se skladatelja smatralo manje važnim glazbenikom ili taj što za Zajčeve opere nije postojao interes od strane tiska. Upravo suprotno, već 1867. godine u novinama *Národní listy* Ivan Zajc je opisan kao popularni skladatelj koji je bio povezan s praškim opernim trupama:

»Operete bečkog skladatelja Zaytza [!] rodom iz južnoslavenske regije sada se izvode i dobro su prihvaćene diljem Njemačke. Ako nismo u krivu, prije nekog je vremena gospodin Zaytz također zatražio i češki libreto, no nije bilo niti jednoga u ponudi.«²¹

premijerno je izveo niz opera i drugih opsežnijih djela Bedřicha Smetane, Antonína Dvořáka, Zdeněka Fibicha i Josefa Suka; također je pripremao, uz ostale, prvu izvedbu Čajkovskijeve opere *Evgenij Onjegin* izvan Rusije (Prag 1888).

¹⁹ Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H 376 (partitura, jedan libreto). Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, 111, 141.

²⁰ Prag, Arhiv Narodnog kazališta, H 426 (partitura, dva libreta). Za datume premijerne i posljednje izvedbe usp. Václav ŠTĚPÁN – Markéta TRÁVNÍČKOVÁ: *Prozatímní divadlo 1862-1883*, sv. I, str. 111, 141. František Karel Kolár (1829-1895) bio je glumac, redatelj, kostimograf i karikaturist; 1873-1874. bio je umjetnički ravnatelj Privremenog kazališta. Karolina Höflichová (1859-?) djelovala je u praškom Privremenom i Narodnom kazalištu te u Firenci; u Pragu je također vodila kazališne baletne škole.

²¹ *Národní listy*, 7 (2. prosinca 1867) 242.

To nije jedini spomen Zajčevih kontakata s Pragom. U novinama *Národní listy* dana 9. rujna 1872. godine registriran je njegov posjet češkom glavnom gradu:

»Hrvatski skladatelj gospodin Zajc sada je u Pragu, u potrazi za primadonom za zagrebačku Operu.«²²

Spomenuta je primadona bila Františka Bártová. Ivan Zajc je spomenuo uspjeh svojih poslovanja u pismu koje je 8. rujna 1872. godine poslao iz Praga nepoznatome primatelju.²³

Osvrt na postavljanje opere *Die Hexe von Boissy* objavljen u novinama *Národní listy* prilično je entuzijastičan:

»Plodan i sretan Zajc napokon nam je predstavljen kroz svoje najznačajnije djelo, u daljnjem tekstu, više-ozbiljnu-nego-komičnu operu u tri čina 'Die Hexe von Boissy'. Njezina je visoka vrijednost dokazana izvanrednim prihvaćanjem u našoj Areni, na pozornici na kojoj se rijetko izvode ozbiljna djela. Djelo je dobro prihvaćeno unatoč tome što postava nije bila najbolja jer su čak i glavne uloge dodijeljene izvođačima bez opernog iskustva.«²⁴

Novine *Národní listy* očito su očekivale da će *Die Hexe von Boissy* biti još uspješnija tijekom zimske sezone (u kojoj na koncu nikada nije izvedena). Hvalile su afinitet opere prema najsuvremenijim francuskim i talijanskim skladateljskim stilovima, njezinu laganu i ugodnu a opet romantičnu i ozbiljnu glazbu, njezine atraktivne zbrojske brojeve, njezinu pikantnu no pomno osmišljenu orkestraciju, kao i bogatu i ukusnu scenografiju. Praški časopis *Světozor* istaknuo je izvrsnu glazbu opere *Die Hexe von Boissy* (iako navodno sadrži reminiscencije na djela drugih neimenovanih skladatelja) i skladateljsku iskrenost, posebice u drugom činu.²⁵ Izvještaj o jednoj kasnijoj izvedbi opere *Die Hexe von Boissy* (iz 1873.), objavljen u jednome od dva specijalistička praška glazbena časopisa toga vremena na češkom, *Dalibor*, također je bio izrazito pohvalan.²⁶ Drugi stručni časopis, *Hudební listy*, bio je nešto kritičniji. U osvrtu na *Die Hexe von Boissy* kritičar toga časopisa složio se da je slava Ivana Zajca kao potvrđenog hrvatskog glazbenika opravdana, te je pohvalio izvrsnu izvedbu dirigenta Adolfa Čecha uz zaslužno dobro primljenu izved-

²² *Národní listy*, 12 (9. rujna 1872) 248.

²³ Wienbibliothek im Rathaus, Handschriftensammlung, H.I.N. 231.077. Zahvalna sam za informaciju o ovom pismu Andrei Harrandt i Marianne Da Ros. Za Františku Bártovu usp. Marijan LIPOVAC – Franjo VONDRAČEK: Přínos Čechů hudebnímu umění Záhřebu, u: *Češi Záhřebu - Záhřeb Čechům*, Zagreb: Vijeće češke nacionalne manjine grada Zagreba, 2009, 114-121. Zahvalna sam za informaciju o ovoj knjizi i njezinom sadržaju dirigentu Janu Bubáku.

²⁴ *Národní listy*, 11/206 (30. srpnja 1871) 2.

²⁵ *Světozor*, 5 (4. kolovoza 1871) 368.

²⁶ *Dalibor*. Časopis věnovaný zájmům světské i církevní hudby a zpěváckých spolků československých, 1 (14. veljače 1873.) [o izvedbi 8. veljače 1873].

bu. Prigovorio je međutim da unatoč vješto osmišljenom libretu, njegov autor nije istražio sve izazove koje nudi zaplet libreta, da dijalozi ostavljaju dojam površnosti te da im nedostaje duhovitosti. U glazbi je vidljivo skladateljsko iskustvo ali također i posuđivanje, osobito od Meyerbeera.²⁷

Osvrt u časopisu *Hudební listy* na operu *Mislav* koja je praizvedena 26. prosinca 1871. godine bio je još kritičniji:

»Ne očekujemo da prve nacionalne opere slavenskih skladatelja dosegnu briljantnost izraza i dramatičnu životnost djela Glucka, Mozarta, Beethovena, Wagnera ili drugih klasičnih opernih skladatelja: ipak, prava umjetnička djela Glinke, Smetane, a djelomično i drugih skladatelja dovoljno jasno dokazuju kakvi se rezultati čak i ovdje mogu postići ozbiljnim radom (u kombinaciji s istinskim talentom i obrazovanjem). Ipak, ta su se djela prosuđivala vrlo strogo (čak i nepravedno). Nažalost, isto ne vrijedi i za operu *Mislav*, veliku povijesnu 'hrvatsku nacionalnu operu' gospodina Zajca.«²⁸

Valja napomenuti da se ranih sedamdesetih godina 19. stoljeća opera *Mislav* u Privremenom kazalištu suočila sa žestokom konkurencijom ozbiljnih opernih djela istaknutih skladatelja, kao što su: Auberove *La Muette de Portici* i *Gustav III*, Beethovenov *Fidelio*, Bellinijeva *Norma*, Donizettijeva *Lucia di Lammermoor*, *Lucrezia Borgia* i *Linda di Chamounix*, Flotowljev *Alessandro Stradella*, Glinkina *Ruslan i Ljudmila*, Gluckove *Orfeo ed Euridice* i *Iphigénie en Aulide*, Gounodove *Faust* i *Romeo et Juliette*, Halévyjeva *La juive*, Meyerbeerove *Robert le diable* i *Les Huguenotes*, Mozartove *Don Giovanni* i *Die Zauberflöte*, Rossinijev *Guillaume Tell*, Verdijeve *Ernani*, *La traviata*, *Rigoletto*, *Il trovatore* i *Un ballo in maschera* ili Weberov *Der Freischütz* i Smetanine *Braniboři v Čechách* (Brandenburžani u Češkoj) i *Dalibor*.²⁹ Kritičar časopisa *Hudební listy* priznao je da *Mislav* sluшатelju nudi niz prilično zanimljivih južnoslavenskih melodija i ritmova. Te su melodije i ritmovi bili bliski češkim srcima; njihova primjena međutim nije bilo dovoljno umjetnička – ljepoti i kvaliteti pojedinih dijelova naštetile su nezanimljiva instrumentacija, repetitivno korištenje folklornih glazbenih elemenata te neprirodna jednostavnost ostatka opere.³⁰ Ovo je zaista vrlo zanimljiva primjedba. Godine 1871. i 1872. časopis *Hudební listy* još nije funkcionirao kao praško uporište slavenskih, bolje rečeno panslavenskih, glazbenih ideja koje je postao kasnije, kada su urednici bili skladatelj opere Josef Richard Rozkošný (1873) te pjevač i glazbeni pedagog František Pivoda (1874-1875). Da je *Mislav* izveden u razdoblju u kojem su urednici bili Rozkošný i Pivoda, *Hudební listy* vjerojatno operu ne bi smatrao slavenskom. Naime, Pivoda je održavao korespondenciju s Franjom Ksaverom Kuhačem te je u jednom od svojih pisama Kuha-

²⁷ *Hudební listy*, 23 (2. kolovoza 1871) 193.

²⁸ *Hudební listy*, 44 (28. prosinca 1871) 372.

²⁹ Jan SMACZNY: *Daily Repertoire of the Provisional Theatre*, 42-60.

³⁰ *Hudební listy*, 1 (4. siječnja 1872); 2 (11. siječnja 1872).

ču optužio Ivana Zajca da više slijedi strane skladatelje nego što koristi bogatstvo slavenske nacionalne glazbe.³¹

Osvrt na prašku premijeru *Nikole Šubića Zrinjskog* u Gradskom kazalištu Vinohrady (na drugoj najvažnijoj češkoj pozornici) napisan je u istom tonu kao i izvještaj o *Mislavu* više od četrdeset godina ranije, ali pod izrazito različitim okolnostima. Praška glazbena scena sada je rastrgana između dviju grupacija; jedna od njih podržava programna simfonijska djela, vagnerijansku operu i Bedřicha Smetanu kao prototip moderne češke glazbe, a druga vjeruje u moć apsolutne glazbe koju ovdje predstavlja Antonín Dvořák (kojega 'napredni' vagnerijanski tabor smatra 'nazadnim'). Autor članka o *Nikoli Šubiću Zrinjskom*, skladatelj i zborovođa Adolf Piskáček (1873-1919), smatrao je da specifičnosti hrvatske narodne glazbe očito nisu dovoljno privlačile Ivana Zajca; djela ovoga najistaknutijeg predstavnika hrvatske umjetničke glazbe, prema njegovim su riječima bila pod prevelikim utjecajem talijanske i francuske opere (osobito Meyerbeera). Ipak, priznao je da je unatoč staromodnom romantičnom libretu opera *Nikola Šubić Zrinjski* vrlo dobro primljena (osobito zbor *U boj!*), te da je njezina pojava na pozornici kazališta u kojemu se uglavnom izvode operete bila dobrodošla.³²

Na kraju svojega osvrta Adolf Piskáček je sugerirao da razlozi za postavljanje opere *Nikole Šubić Zrinjski* nisu bili potpuno umjetnički. Moguće je da je ovdje aludirao na burnu emotivnu recepciju zbora *U boj!* od strane češke publike Prvog svjetskog rata, koja je čeznula za izbjegavanjem zakona koji je tisuće njihovih sunarodnjaka slao u borbu za Austro-Ugarsku Monarhiju. Umjesto toga je mogao spomenuti slavu Ivana Zajca kao vodećega hrvatskoga glazbenika u čast čijega je osamdesetog rođendana i smrti (1914) tisak u Pragu posvetio nekoliko članaka koji su se bavili njegovim skladateljskim opusom, njegovom važnom ulogom u razvoju hrvatskog nacionalnog glazbenog života, glazbenog obrazovanja i zagrebačke opere. Ovdje je posebno istaknuta uloga čeških glazbenika aktivnih u Hrvatskoj u tom razdoblju, primjerice tadašnjeg dirigenta zagrebačke opere Milana Zune.³³ Članak *Ivan šl. Zajc. Jubilejni vzpomínka* (Ivan Zajc, jubilarna monografija)

³¹ Za kontakte Franje Ksavera Kuhača s časopisom *Hudební listy* vidi: Michaela FREEMANOVA: *Between Prague, Zagreb and Lwów: Franjo Ksaver Kuhač and his Czech Fellow-Supporters* [Između Zagreba, Praga i Lavova: Franjo Ksaver Kuhač i njegovi češki kolege podupiratelji], u: Vjera Katalinić – Stanislav Tuksar (ur.): *Franjo Ksaver Kuhač (1834-1911). Glazbena historiografija i identitet / Musical Historiography and Identity*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2013, 139-150; za Kuhačevo mišljenje o Ivanu Zajcu usp. njegovo pismo Františku Pivodi, 10. prosinca 1874. Usp. Hrvatski državni arhiv, sign. 52/XVII, Kuhač AH, sv. IV/20.

³² *Venkov*, 20. svibnja 1913. Osim ovog osvrta o istoj izvedbi postoje samo dva nacrti kostima koja je olovkom, kemijskom te vodenom bojom načinio slikar i kazališni dizajner František Schneiberg (1883-1934) – Mikuláš Zrinský (sign. H6D 28595) i Juranić (H6D 28596). Pohranjeni su u Odsjeku za kazalište Narodnog muzeja u Pragu i dostupni su na web stranicama eSbíry.cz (e-zbirke). Zahvalna sam Kryštofu Vanči iz Odsjeka za kazalište Narodnog muzeja u Pragu za pomoć oko ovoga istraživanja.

³³ *Hudební revue*, 4/33 (1911) 33-37.

objavljen u pregledu *Divadlo* (Kazalište) 1914. godine sažeo je važnost Ivana Zajca za hrvatsku kulturu ovim riječima:

»Premijera oratorija *Prvi grijeh* pretvorila se u svojevrsnu svehrvatsku nacionalnu proslavu. To se moglo očekivati: ono što su Smetana i Dvořák bili za Čehe, Zajc je bio za sve južnoslavenske narode. Povodom njegovog osamdesetog rođendana svi će Slaveni zasigurno uzviknuti: *Živio, živio – živio Zajc!*«³⁴

Članak se najvjerojatnije odnosi na premijeru druge, operne verzije djela *Prvi grijeh*. Moguće je da je njezin autor Ženko (ime nije navedeno) bio Hrvat. U osvrtima koje su u isto vrijeme pisali češki kritičari koji su izvještavali o zagrebačkom glazbenom životu, miješala su se priznanja Zajčevog značenja i širokog raspona njegovog skladateljskog opusa s prizvukom sumnje – pitali su se koliko će njegovih brojnih opera i opereta uživati dug život na pozornici te hoće li se ikada obnoviti njihova 'uvenula ljepota', uz izuzetak *Nikole Šubića Zrinjskog*.³⁵

U Čehoslovačkoj, novonastaloj nakon Prvoga svjetskog rata, glazbeni su kritičari operni opus Ivana Zajca promatrali s više razumijevanja od svojih prethodnika iz 19. i ranog 20. stoljeća. Zajc je sada predstavnik kulture važnog slavenskog saveznika nove države, Kraljevine Slovenaca, Hrvata i Srba. Slični su osjećaji također utjecali i na kritičare koji su djelovali nakon Drugoga svjetskog rata.

Između dva rata opera *Nikola Šubić Zrinjski* postavljena je u Čehoslovačkoj tri puta: od strane olomoučke operne trupe (1923) koja je tu operu postavila i u Pragu, ponovno u praškom kazalištu Vinohrady (1927) te u Pilsenu (1937). U Olomoucu je glavnu ulogu odigrao Josef Křikava koji je kasnije postao dugogodišnji član praškog Narodnog kazališta. Operom je ravnao Jaroslav Budík, redatelj je bio Bohuš Vilim, a koreografkinja Anna Nechybová.³⁶ Broj časopisa olomoučke Opere *Meziaktí* (Interval) koji je objavljen povodom premijere opere *Nikola Šubić Zrinjski* 13. siječnja 1923. godine napisao je scenograf opere Karel Loula (1885-1962), a sadrži Zajčevu biografiju i skladateljski opus te predstavlja njegovo najpoznatije djelo kao

»(...) repertoarni komad izveden na velikim europskim pozornicama, atraktivan zbog svog živahnog dramatičnog karaktera, ekspresivne glazbe Južnog sjaja te snažnog temperamenta.«³⁷

³⁴ *Divadlo* (1914) 20. ŽENKO: Ivan šl. Zajc; Slovanská divadla (Slavenska kazališta; nepoznati autor), u: *Divadlo* (1914) 20.

³⁵ *Hudební revue*, 5/33 (1912) 472-475 (autor je bio František Lhotka).

³⁶ Josef Křikava (1895-1981) bio je član olomoučke operne trupe 1921-1924. te 1926-1930; 1930-1958. bio je angažiran u praškom Narodnom kazalištu. Jaroslav Budík (1894-1874) bio je dirigent, zborovoda, skladatelj, pijanist i orguljaš, učitelj glazbe i kritičar. Bio je angažiran u Olomoucu 1931-1952. Bohuš Vilim (1884-1953) bio je zaposlen u Olomoucu kao redatelj 1922-1928; od 1930. godine u istom je svojstvu bio trajno angažiran u Bratislavi gdje je također djelovao kao skladatelj operete, scenograf i učitelj. Anna Nechybová (1896-1858) bila je vodeća plesačica i koreografkinja kazališta u Olomoucu.

³⁷ *Meziaktí*, (1922) 119. Karel Loula (1885-1962) bio je arhitekt i dizajner; osim u Olomoucu radio je i u Pilsenu za Škoda Works. Za informaciju o ovoj izvedbi *Nikole Šubića Zrinjskog* zahvalna sam Petru

Olomoučkom glazbenom novinaru Václavu Hannu Jarki (1893-1968), koji je bio posebno zainteresiran za Beethovena, Liszta, Dvořáka i iznad svega Smetanu, više se svidjela izvedba od same opere; operu je smatrao staromodnom i hvalio je rezove koje je načinio Jaroslav Budík (dvije scene od ukupno devet).³⁸ Kritičar praške izvedbe *Nikole Šubića Zrinjskog* iz 1927. godine to djelo pak nije smatrao istinski nacionalnim, ali svakako toplo domoljubnim. Posebno je spomenuo zbor *U boj!* i njegovu popularnost među češkim pjevačkim društvima, kao i scenografa Františka Lacinu zahvaljujući kojemu je izvedba bila efektivna i uspješna.³⁹

Godine 1937. povodom obljetnice Zajčeva rođenja istaknuti je čehoslovački pisac o glazbi Otakar Šourek komentirao ovako:

»Od njegovog je velikog skladateljskog opusa, uključujući brojne opere i operete u talijanskom stilu, mnoge pjesme, zbarska djela, instrumentalne skladbe i mise, najuspješniji te se čini i ujedno najdulji život na pozornici uživala njegova herojska opera 'Mikuláš Zrinský', čija tema, uz Lisinskijevu operu 'Porin', predstavlja temelj hrvatske nacionalne opere. [...] Njezin domoljubno entuzijastičan, energično marširajući zbor 'U boj' gotovo nacionaliziran u Zajčevoj domovini postao je izrazito popularan u širim krugovima naših pjevačkih društava. Zahvaljujući tom zboru Zajčevo je ime svakako ovdje ostalo živo, a zbog njega će taj važni skladatelj naše bratske jugoslavenske nacije također u velikoj mjeri i danas biti zapamćen.«⁴⁰

Izvedbu *Nikole Šubića Zrinjskog* u gradskom kazalištu u Pilsenu 4. prosinca iste je godine organizirao lokalni ogranak Čehoslovačko-jugoslavenske lige (Československo-jihoslovanská Ligi), a bila je posvećena jugoslavenskom Danu ujedinjenja te dvadeset i petoj obljetnici pobjede u Kumanovu. Večer su otvorile fanfare, govori čeških i jugoslavenskih predstavnika te nacionalne himne. Prema komentatoru ovog događaja razlog zbog kojega je odabrana opera *Nikola Šubić Zrinjski* prilično je očit – svečana je prigoda savršeno usklađena s herojskom temom opere i njezinom glazbom koja je usko povezana s jugoslavenskim folklorom; djelo je svjedočilo o skladateljevoj izvanrednoj sposobnosti za razumijevanje ljudskoga glasa i njegovog postavljanja nasuprot briljantnom orkestralnom zvuku, što je dokaz njegovog talijanskog školovanja. Kritičar je također pohvalio baletnu skupinu kazali-

Zadornýjny iz Moravskog kazališta Olomouc (Moravské divadlo Olomouc), a za informaciju o Karelu Louli njegovoj kćerki, povjesničarki glazbe Olgi Zuckerovoj.

³⁸ V. H. J., Hudební Olomouc III., *Dalibor. Hudební listy*, XXXIX/10-11 (20. travnja) 85.

³⁹ *Lidové noviny*, 282 (29. studenog 1927). Glumac i redatelj František Lacina (1863-1941) djelovao je uglavnom u Brnu do 1918; angažiralo ga je gradsko kazalište Vinohrady 1920-1931.

⁴⁰ Ivan Zajc. K dnešním 100. narozeninám [Posvećeno njegovom 100. rođendanu danas], *Venkov*, 32/25 (1937) 4.

šta, dirigenta Antonína Bartáka i scenografa Jaru Škrdlanta te, očekivano, važnost i izvedbu zbornih brojeva, osobito zbora *U boj!*.⁴¹

Domoljubne konotacije libreta *Nikole Šubića Zrinjskog* nekoliko je desetljeća kasnije istaknuo muzikolog Vladimír Hudec u svom osvrtu na izvedbu *Nikole Šubića Zrinjskog* u Olomouci (sjeverna Moravska) 1969. godine, kao što je objavljeno u specijaliziranom časopisu *Divadelní noviny* (Kazališne novosti). Hudec je sugerirao da je tema ove opere poticala nacionalne osjećaje u Hrvata na isti način kao Verdijev *Nabucco* u Talijana, Glinkin *Ivan Susanjin* u Rusa ili *Brandenburžani* u Češkoj Bedřicha Smetane u češkom narodu. Također je pohvalio revolucionarnu moć zbora *U boj!* te njegov status neslužbene hrvatske nacionalne himne. Unatoč tomu nije zaboravio još jedanput ponoviti ono što su već napisali njegovi prethodnici: u ovoj je operi Ivan Zajc nakalemio hrvatsku glazbu na talijansko stablo. Prema Hudecu je kazalište u Olomouci postavljanjem opere *Nikola Šubić Zrinjski* izložilo svoju publiku opasnosti da takav lagani preporodni repertoar počne pretpostavljati ozbiljnijim radovima, kao što je opera *Mathis der Maler* Paula Hindemitha koju je operna trupa iz Olomouca postavila u isto vrijeme.⁴² Ovaj osvrt ne odražava (imaginarni) animozitet vremena prema talijanskom repertoaru (koji češka publika nije jednoglasno počela cijeniti tek u 19. nego već u 17. i 18. stoljeću), već strah da će slušatelji početi preferirati popularna talijanska djela (poput Verdijevih ili Rossinijevih opera) više nego ozbiljniji repertoar (Smetana, Dvořák, Fibich ili Wagner).

Trebalo je proći narednih petnaest godina da bi još jedan specijalizirani časopis, *Scéna* (Pozornica), 1984. godine objavio nepristranu procjenu *Nikole Šubića Zrinjskog*. Autorica pregleda Jarmila Brožovská usporedila je operu *Zrinjski* s Auberovom operom *La Muette de Portici* te naglasila njezinu važnost u kontekstu hrvatske povijesti glazbe i opće povijesti. Također je istaknula i da je *Nikola Šubić Zrinjski* pod palicom Ivana Zajca inicirao povijest zagrebačke operne kuće, i da je tema ove opere bila ono što je mladom hrvatskom kazalištu bilo najpotrebnije – nacionalna, domoljubna, revolucionarna i ispunjena veličanjem borbe za slobodu. Osvrt je nastao povodom gostovanja Hrvatskoga narodnog kazališta u Kazalištu Janáček u Brnu.⁴³ Publici su ponuđena dva različita programa: *Nikola Šubić Zrinjski* i baletna verzija Mahlerovog djela *Lieder von Liebe und Tod*; Jarmila Brožovská je smatrala da su oba djela bila dobro postavljena i reprezentativna. Osim izražava-

⁴¹ Antonín Barták (1886-1959) bio je dirigent i skladatelj. Glumac i redatelj Jaro (Jarmil, Jaromír) Škrdlant (1896-1965) bio je aktivan na brojnim češkim pozornicama. Usp. O.F., Mikuláš Zrinský, Slavnostní představení v Městském divadle dne 4. prosince 1937 (Svečana izvedba u gradskom kazalištu 4. prosinca 1937.), *Český deník*, (7. prosinca 1937) 4. Zahvalna sam Štěpánki Pfliegerovoj iz Gradskog arhiva u Pilsenu za pomoć oko ovoga istraživanja.

⁴² Vladimír HUDEC: *Kuriozita, Divadelní noviny*, XIII/6 (19. studenog 1969) 4. Izvedbu je režirao Branislav Kriška (1931-1999), dirigirao je František Preisler (1915-1983), a scenograf je bio arhitekt Josef Adolf Šálek (1911-1990), koji je uglavnom djelovao u Brnu.

⁴³ Jarmila BROŽOVSKÁ: Příběh národního hrdiny (Příča o narodnom heroju), *Scéna*, 9 (17. prosinca 1984) 25-26.

nja dojma da je u *Nikoli Šubiću Zrinjskome* bilo potrebno načiniti određene rezove kako bi bio privlačniji suvremenom slušatelju, Brožovská je izrazito pohvalila karakter opere koji je bio sličan Donizettijevim operama – melodiozne arije, strastvene ansamble i zbarske brojeve. Polagani tempo izvedbe koji je kontrastirao s konstantnom glumom smatrala je karakterističnim za onodobno operno kazalište, a jednostavnost pozornice i dizajna kostima bonusom koji je operi donio osjećaj oratorijske produkcije. Također je izrazila svoje divljenje vokalnim sposobnostima pjevačke postave (Branka Beretovec, Bojan Šober, Blaženka Milić, Franjo Petrušaneć) i briljantnom dirigiranju Balda Podića. Izvedba je bila vrlo dobro prihvaćena i na taj je način, metaforički govoreći, najpoznatije djelo Ivana Zajca konačno ostvarilo svoje pravo mjesto u češkoj povijesti glazbe.

(Prevela Monika Jurić Janjik)

Summary

IVAN ZAJC IN THE BOHEMIAN LANDS

In the Bohemian Lands, Ivan Zajc's works were always enjoyed by the broader public, while critics' opinion have varied, according to the general social and political situation of their times. At the turn of the 19th and 20th centuries, Zajc's music, his *U boj!* chorus from *Nikola Šubić Zrinjski* especially, was published and performed by the music societies in the large towns, as well as across the country - long before the entire opera was first performed in Prague, not at the National Theatre, but at the Vinohrady Town Theatre, in 1913. The National Theatre never performed any work by Zajc; his *Mannschaft an Bord*, *Lazzarone de Naples*, *Nach Mekka*, *Der Raub der Sabinerinnen*, *Die Somnambule*, *Die Hexe von Boissy* and *Mislav*, were staged by the National Theatre's predecessor, the Provisional Theatre (opened in 1862, and incorporated into the National Theatre's building in 1883). In 1873 the Provisional Theatre also announced a performance of Zajc's *Amelia ossia il bandito*; it seems, however, that this idea, as well as the idea of staging of *Nikola Šubić Zrinjsky*, initiated in the 1870s by the conductor Adolf Čech, never moved past their initial stages. The same may have applied to the alleged performance preparations for *Nikola Šubić Zrinjsky* in Pilsen, West Bohemia, mentioned in 1896 in the Prague daily *Národní listy* and the music journal *Dalibor*. During the late 19th century, Pilsen's Czech theatre only staged *Mannschaft an Bord* and *Die Hexe von Boissy*, also performed in Brno, along with *Der Raub der Sabinerinnen*; both works were staged at the Divadlo na Veveří (Veveří Street Theatre), which was of the same importance for the Czech Brno population as the Provisional Theatre was to Praguites. *Nikola Šubić Zrinjski* was presented there in 1918.

The Czech press quoted not only Zajc's works and their performances, but also the composer's visits to Prague, where he looked for a prima donna for the Zagreb opera company (Františka Bártová), in 1872. The reviews were highly appreciative as well as critical:

it was felt that the composer, however experienced and offering to the listener rather interesting South Slavonic melodies and rhythms, was not exploiting their potential enough, and was inclined to borrowing, especially from Meyerbeer.

Between the two wars, *Nikola Šubić Zrinjski* was staged in Czechoslovakia three times: in Olomouc, Prague and Pilsen; after the World War II it was performed in Olomouc, and Brno, on the occasion of the guest appearance of the Croatian National Theatre in the Janáček Theatre in 1984. The 20th century reviews were written in the same vein as the 19th century articles. Yet, their authors were more ready to praise the revolutionary and patriotic qualities of Zajc's compositional output, and to appreciate his importance of a representative of culture of the new republic's Slavonic ally, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and later Yugoslavia. The proof of the fact is the highly positive 1984 review, written by Jarmila Brožovská. Figuratively speaking, in this way, Ivan Zajc's work finally achieved its proper position in the Czech music history.